

НЯКОИ АСПЕКТИ НА ЦЕННОСТНИТЕ ОРИЕНТАЦИИ НА УЧИТЕЛИТЕ

Иван П. Иванов- ШУ “Еп. Константин
Преславски”

енността се определя най-често като същност на предмета, явлението, свойството, която е нужна на хората или на определена личност за удовлетворяването на потребности, а също и идеи и подбуди в качеството на норми и идеали (Л. Рувински), цели и интереси (А. В. Петровский, Вопросы истории и теории психологии. Избранные труды. М., 1984). Ценността е иманентно присъща на социалната дейност (А. И. Донцов, Психология коллектива, М., 1984), тя е незавършена, неизчерпаема, няма особено форма на реализация, а съпътства човешкото поведение (А. И. Донцов, Пак там). Единство е на обективни и субективни свойства и същности. Ценността е закрепена в езика и благодарение на него личността получава информация за нея. Езиковите норми са социални норми и всяка група има езикови експектации, изразяващи ценностната ѝ система (А. А. Леонтиев, Языковая норма как социальная норма. В: Проблемы социальной психологии, Тбилиси, 1976).

Ценностите са устойчиви убеждения в това, че определен начин на поведение или крайна цел на съществуването е по-предпочитана от лична или социална гледна точка, отколкото друга (противоположна) цел или начин на поведение. Ценностите се характеризират със следните особености:

1. Общото число на ценностите, достойние на човека е сравнително малко.
2. Всички хора обладават едни и същи ценности, макар и в различна степен.
3. Ценностите са организирани в системи.
4. Източниците на човешките ценности може да бъдат проследени в културата, обществото и неговите институти и личността.
5. Влиянието на ценностите се вижда практически във всички социални феномени, заслужаващи изучаване (М. Рокич, Цит. по: Д. А. Леонтъев, Методика изучения ценностных ориентаций, М., 1992).

Съществуват няколко подхода при определението на ценностите:

1. Ценността като идеален еталон (К. Байчинска).
2. Ценността като оценъчен стандарт.
3. Ценността като смислова основа на жизнената дейност.
4. Ценността като мотив за дейност.

В обществото ценностите играят нормативна (регулативна) роля. От социологическа гледна точка се делят на ценности - норми, идеали, цели, средства (Т. Н. Мальковска, Ценностните

ориентации и интереси на учениците. - Нар. просвета, 1982,N12). Последните две категории съвпадат с предложените от М. Рокич терминални и инструментални ценности.

Тясно свързано с понятието ценност е понятието ценностна ориентация, което се интерпретира като система от субективно интериоризирани ценности и еталони с обективно социално съдържание (М. Бурова, Социалната и психологическа основа на ценностната ориентация. - Психология, 1980,N3). В психологически план ценностната ориентация се свързва с насочеността, нагласите, мотивите, интересите на хората. Ценностните ориентации опосредстват човешките отношения (А. Петровски, Цит. съч.), те означават избирателност на съзнанието и поведението, детерминираност на представите на личността от социалния живот, те определят социалното лице на личността (Т. Мальковска, Цит. съч.). Те регулират поведението като осъзнато действие в определени условия (И. Ю. Истомин, Ценностные ориентации в личностной системе регуляции поведения. В: Психологические механизмы регуляции социального поведения. М., 1979), създават способност за преценяване, намиране на място в средата, утвърждаване на позициите на човека, насочване към определена цел. Те са основата на неговото самосъзнание (Н. И. Непомняща и др., Ценностността като централен компонент в психологическата структура на личността. -Нар. просвета, 1982,N6).

Ценностните ориентации на човека подлежат на формиране, развитие и изменение. Те се намират в определена йерархия, като винаги има водещи ценности. През определени периоди от живота мястото на различните ценностни ориентации в тази йерархия се изменя, но общо ценностната система на човека представлява сравнително устойчиво образувание с етажна структура.

Ценностните ориентации, свързани с педагогическата дейност рядко са били предмет на обсъждане. Обикновено в публикациите се разглеждат глобалните установки спрямо професията и дейността, както и фундаментални ценности от рода на деца, дълг, призвание и пр. Няма достатъчно информация за ценността на отделните съставляващи педагогическата дейност. Поради тази причина беше направено и изследване в следните шест направления:

- цели на педагогическата дейност
- мотиви за педагогическата дейност
- предмет на педагогическата дейност
- резултати от педагогическата дейност
- средства за педагогическата дейност
- стил на педагогическата дейност

Изследването е проведено със специален въпросник и обхваща 104 учители. Оценява се близостта до инвариант на съответните ценности, определен чрез експертна оценка. Коефициентът, който се получава показва в каква степен изследваното лице съответства на ценностите, залегнали в инварианта (макс. - 1,00)и може да се интерпретира и като условие за успешност (ефективност) на дейността.

Резултати

1. За цялата извадка

цели на педагогическата дейност	0,63	над
предмет на педагогическата дейност	0,57	средното
резултати от педагогическата дейност	0,38	средно
мотиви за педагогическата дейност	0,28	под средното
стил на педагогическата дейност	0,27	
средства за педагогическата дейност	0,14	

Отношението към основните професионални ценности е не-еднородно. Средното ниво е 0,38 - точно колкото е нивото на параметъра резултати от педагогическата дейност. По наше мнение то по-скоро клони от

средно към ниско ниво на близост до инварианта. Значително над средната е близостта до инварианта на целите (+0,25) и предмета (+0,19) на педагогическата дейност, а под средното - на мотивите (-0,10) и стила (-0,11) на дейността. Най-далеч от инварианта е отношението към средствата за дейност (-0,24).

Считаме, че това състояние е нормално. Най-много вариации и проявления на индивидуалността във всяка човешка дейност има именно в тези насоки. В същото време отношението към целите и предмета на педагогическа дейност е в пряка зависимост от специалното образование и е естествено да са силно унифицирани. Дори би трябвало тази унификация с инварианта да е още по-силна.

2. Според пола на учителите

	МЪЖЕ	ЖЕНИ
цели на педагогическата дейност	0,31	0,71
резултати от педагогическата дейност	0,50	0,41
мотиви за педагогическата дейност	0,31	0,22
предмет на педагогическата дейност	0,29	0,60
стил на педагогическата дейност	0,19	0,25
средства за педагогическата дейност	0,07	0,11

Полът е най-силно влияещият фактор върху мнението на учителите - коефициент на конкордация W по Кендал: 0,344. Жените имат значително по-висок среден показател - 0,38 срещу 0,28 за мъжете.

Мъжете доминират само по отношение на резултатите (+0,09) и мотивите (+0,09) за педагогическа дейност (последното е изненадващо!). В другите параметри жените са по-близо до инварианта. Особено значителна разлика в тяхна полза има при целите (+0,40) и предмета (+0,31) на педагогическата дейност.

Мнението на мъжете е по-хомогенно и по-близо до инварианта в емоционално натоварените параметри, именно поради по-ниската им обща емоционалност (социално приемливите резултати и мотиви се възприемат без особено вълнение), докато жените са много по-разнообразни в мотивацията и изобщо в отношенията си към професията.

3. Според образованието на учителите

	С	ПВ	В
предмет на педагогическата дейност	0,73	0,59	0,54
цели на педагогическата дейност	0,67	0,60	0,59
мотиви за педагогическата дейност	0,34	0,20	0,42
резултати от педагогическата дейност	0,33	0,47	0,25
стил на педагогическата дейност	0,31	0,28	0,46
средства за педагогическата дейност	0,24	0,05	0,17

Образованието не влияе така силно на ценностните ориентации на учителите - коефициент на конкордация: 0,692. Средните показатели са близки - 0,44 на средните, 0,37 на

полувисшистите и 0,41 на висшистите.

С нарастването на образованието намалява близостта до инварианта по параметрите предмет (0,73 - 0,54) и цели (0,67 - 0,59) на педагогическата дейност. Те се формират под влияние на професионалното образование и би трябвало да се очаква обратното. Може би по-широката обща култура води до педагогически нецелесъобразни ценности.

Освен в тези параметри средните доминират и при средствата на дейността. Това също е очаквано, поради по-елементарното им педагогическо образование, акцентирано върху инварианта. При учителите с по-високо образование отношението към средствата за педагогическа дейност е по-противоречиво.

Полувисшистите са с предимно средна между другите две категории близост до инварианта. Изключени правят резултатите (0,47) и средствата (0,05) за педагогическата дейност, при които са над и под другите учители.

Висшистите доминират при мотивите (0,42) и стила (0,46) на педагогическата дейност, което е радостно и благоприятно за системата.

4. Според типа учебно заведение (детска градина и училище)

	ДГ	У
цели на педагогическата дейност	0,61	0,65
предмет на педагогическата дейност	0,56	0,58
резултати от педагогическата дейност	0,36	0,41
мотиви за педагогическата дейност	0,17	0,40
стил на педагогическата дейност	0,12	0,42
средства за педагогическата дейност	0,09	0,19

Разликите в ценностните ориентации на учителите, работещи в детската градина и училище е минимална - коеф. на конкордация: 0,842. Средните показатели

за близост до инварианта са 0,32 в детската градина и 0,44 в училище.

Във всички параметри доминират учителите, работещи в училище, но разликата е само количествена. При целите, предмета, средствата и резултатите от педагогическата дейност тя е минимална, в границите на няколко стотни. По-значителна е при стила (+0,30) и мотивите (+0,23). Детските учителки вероятно поради особеностите на децата трудно формират адекватен на инварианта стил на дейност. Силно разколебани са и в мотивите си за практикуване на професията.

5. Според трудовия стаж на учителите

	до 5	6-15	16-25	+25
цели на педагогическата дейност	0,60	0,69	0,63	0,67
предмет на педагогическата дейност	0,45	0,48	0,60	0,73
резултати от педагогическата дейност	0,34	0,35	0,52	0,34
мотиви за педагогическата дейност	0,23	0,29	0,31	0,34
средства за педагогическата дейност	0,28	0,01	0,01	0,24
стил на педагогическата дейност	0,26	0,19	0,26	0,31

Съществува значителна близост в мненията на учителите. Коефициентът на конкордация е 0,698.

Обща е тенденцията за засилване на ценността и доближаване до инварианта с нарастването на трудовия стаж. Тя е най-ясно из-

разена по отношение на параметрите: предмет (0,45 - 0,73), мотиви (0,23 - 0,34), стил (0,26 - 0,31) на педагогическата дейност, като общата близост до инварианта намалява в същия ред. Отношението към целите на педагогическата дейност и резултатите от труда на учителя остава стабилно с течение на трудовия стаж. Най-вариативно е отношението към средствата за педагогическата дейност. Данните показват рязка криза в периода 6-25 г. - тотално отдалечаване от инварианта. Преди това (до 5 г.) и след това (над 25 г.) нивото е около 0,3, а във въпросния период - 0,01. Дори да приемем, че има някаква особеност на извадката, остава предположението, че в този период става преоценка на професионалните компоненти и промяна на отношението към тях. Средствата за педагогическата дейност са най-променливи и естествено е именно в тази сфера и колебанията да са най-големи.

6. Според възрастта на учителите

	до 25	26-35	36-45	46-55	+55
цели на педагогическата дейност	0,55	0,74	0,64	0,63	0,59
предмет на педагогическата дейност	0,35	0,51	0,65	0,70	0,64
резултати от педагогическата дейност	0,41	0,45	0,48	0,25	0,34
мотиви за педагогическата дейност	0,35	0,22	0,31	0,41	0,13
стил на педагогическата дейност	0,17	0,20	0,23	0,34	0,41
средства за педагогическата дейност	0,32	0,15	0,03	0,18	0,03

Коеф. на конкордация е 0,444 един от най-ниските, говорещ за умерена близост в оценките.

С възрастта близостта до инварианта става все по-голяма при параметрите предмет (0,35 - 0,64) и

стил (0,17 - 0,41) на педагогическа дейност. Друга тенденция е за отдалечаване от инварианта по отношение на целите (0,74 - 0,59) и средствата (0,32 - 0,03) за дейност. При другите параметри има разнопосочни вариации с годините.

Особена категория са младите учители на възраст до 25 г. Те имат най-ниски показатели с изключение на мотивите и средствата за педагогическата дейност, които са формирани по съответен начин в учебното заведение, което са завършили. С течение на времето много от тези мотиви загубват своята актуалност, заменени от други. Същото е положението и с отношението към средствата за педагогическата дейност, подложени на силно преоценка във възрастта 36-45 г. и над 55 г.